

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

Ruské noci V. F. Odojevského

The Russian nights of V. F. Odoyevsky

Autor bakalářské práce: Tatiana Šmatová

Vedoucí bakalářské práce: PhDr. Radka Hříbková, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis - Ruský jazyk

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Ruské noci V. F. Odojevského vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze je identická s verzí tištěnou.

.....

Ráda bych poděkovala vedoucí této bakalářské práce PhDr. Radce Hříbkové CSc. za cenné rady a trpělivost. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a kamarádce Janě Křečkové za podporu a pochopení.

Obsah

1Úvod.....	7
2Vývoj evropského myšlení.....	11
3Kniže Odojevskij.....	15
3.1Pansion.....	15
3.2«Любомудры».....	18
3.3Petrohradské období.....	20
4Rozbor díla <i>Ruské noci</i>	21
4.1Obsah a forma.....	21
4.2Autorský styl.....	24
4.3Motivy a autorova filozofie.....	25
5Hrdinové V. F. Odojevského.....	29
5.1Beethoven.....	30
5.2Piranesi.....	31
5.3Improvizátor.....	33
5.4Bach.....	34
6Závěr.....	37
7Seznam použité literatury.....	40

Ruské noci V. F. Odojevského

Abstrakt

Tématem této bakalářské práce je kniha ruského autora a filozofa Vladimira Odojevského, který působil v 19. století v období romantismu. Dílo bylo jeho nejdůležitějším počinem a nese název *Ruské noci*. Tato práce se zabývá symbolickým významem názvu a dalších motivů, stejně jako autorovým pohledem na člověka. Odojevskij má různé hrdiny se stejnou podstatou a pro ně vytváří různé situace, ve kterých vytváří kontrast mezi dokonalou myslí a možnostmi projevit svůj talent. Čtenáři tak mají možnost pozorovat život hrdinů ve společnosti, kvůli které nedokázali realizovat svoje neobyčejné myšlenky. Typ hrdiny – šílený génius je pro Odojevského typický. Tento prvek byl inspirací pro všechny významné autory v ruské literatuře 19. století.

Klíčová slova: Ruská literatura, 19. Století, romantismus, Vladimir Odojevskij, Ruské noci, filozofický dialog

The Russian Nights of V. F. Odoyevsky

Abstract

The theme of this bachelor thesis is a book of Russian author and philosopher Vladimir Odoyevsky, who lived in 19th century in Romantic Period. This book was his most important work and he named it *The Russian Nights*. The symbol of this title and the others motives are part of this work, same as author's view on human being. Odoyevsky has different heroes with the same type of substance and for them he creates different situations, in which is formed the contrast of the brilliant mind of his main characters and ability to perform their talent. Readers can see heroes' way of living in society, when their extraordinary ideas have never realized. The type of hero - insane genius is a typical for Odoyevsky and this element was an inspiration for all great authors in Russian literature in 19th century.

Keywords: Russian literature, 19th Century, romanticism, Vladimir Odoyevsky, The Russian Nights, Philosophical Dialogue

1 Úvod

Vladimir Fjodorovič Odojevskij byl ruský prozaik, filozof, literární a hudební kritik, který zanechal svůj odkaz také v pedagogice, ústavním právu, knihovnictví a dokonce v kuchařském umění. Žil v době největšího rozkvětu ruské literatury. První polovina 19. století v ruské literatuře je spojována především s Alexandrem Sergejevičem Puškinem, Michailem Jurjevičem Lermontovem, Nikolajem Vasiljevičem Gogolem či Alexandrem Sergejevičem Gribojedovem. Vladimir Fjodorovič byl na počátku zrodu těchto světově uznávaných literátů. Odojevskij byl jedním z učenců, kteří formovali ruské myšlení pro celé 19. století. Přes všechny svoje zásluhy ale nikdy nedošel tak věhlasné slávy v literatuře jako jeho současníci.

Ruský „Faust“¹, jak mu pro jeho velkou touhu po vědění přezdívali, byl člověk záhadný a pro některé (dokonce pro své blízké přátele) zůstal v některých věcech nepochopen, přestože si jej nesmírně vážili. V roce 1845 Pletněv psal Žukovskému: *«Но что сказать об Одоевском? В нем все еще остается что-то неразгаданное. Он к чему-то стремится. Только в намерениях и поступках его, в цели и средствах, в желаниях и их осуществлении столько несогласия и противоречия, что я готов признать его за существо, от природы обделенное каким-нибудь органом...»*². Wilhelm Küchelbecker, se kterým se Odojevskij znal z mládí, vzkázal mladému Vladimiru Fjodoroviči: *«Тебе и Грибоедов, и Пушкин, и я завещали все наше лучшее; ты перед потомством и отечеством представитель нашего времени, нашего бескорыстного стремления к художественной красоте и к истине безусловной. Будь счастливее нас!»*³

Přes velké cíle, kterých se Odojevskij snažil dosáhnout, zůstal pro širší veřejnost do dnešní doby málo upomínaný⁴. Trefně vystihl působení Odojevského Bělinskij: *«у него странная слава: имя его известно более нежели сами сочинения»*⁵.

Reakce na dlouho očekávaný třídílný soubor všech dosavadních literárních děl V. F. Odojevského, který byl vydán v srpnu roku 1844, byly pozitivní. Byl to jeho přínos literatuře, uzavřel tím jakýsi kruh ve své literární činnosti. V prvním díle tohoto souboru si čtenáři poprvé mohli přečíst *Ruské noci*. Právě v nich se projevilo Odojevského hledání

¹ Mluví tak o něm i Jiří Honzík. Honzík, J.: Dvě století ruské literatury. Torst, Praha 2000. s.53.

² Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.с.371.

³ Тамtéž.

⁴ Маймин, Е.А.: Владимир Одоёвский и его роман Русские ночи. «Наука», Москва 1975.с.277.

⁵ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.с.371.

«безусловной Истины» – absolutní pravdy. Druhý díl se skládal z fantastických povídek «*Домашние разговоры*», «*Сильфида*», «*Саламандра*». «*Черная перчатка*», «*Imbroglia*» a autobiografických povídek z obyčejného života «*Новый год*», «*Княжна Мими*» a «*Княжна Зизи*». Třetí díl obsahoval «*Рассказы путешественника*», «*Опыты рассказа о древних и новых преданиях*», «*Отрывки из 'Пестрых сказок'*» a «*Смесь*», která se skládala z «*Письма к графине Ростопчиной*» a článku z časopisu «*Современник*» «*О вражде к просвещению, замечаемой в новейшей литературе*».

Pro rozbor díla *Ruské noci* je třeba se zmínit o životních etapách autora. Dílo je popis celoživotní cesty ruského „Fausta“ za poznáním. Čtyři hrdinové v *Ruských nocích* se intelektuálními debatami snaží najít cestu ke stejné podstatě, jakou autor hledal celý svůj život. Debata čtyř přátel je ve skutečnosti dialog, který Odojevskij vedl sám se sebou. *Ruské noci* mají unikátní formu filozofického románu v ruské literatuře.

19. století bylo tzv. „epochou filozofů“, a možná proto se tak Odojevskij ponořil do nekonečného oceánu vědění už od raného mládí. Ve své práci bych se chtěla zaměřit na filozofii autora a odvodit tendence v ruském myšlení v první polovině 19. století prostřednictvím díla *Ruské noci*.

Velký vliv na utváření ruské filozofie v 19. století měli němečtí vzdělanci. Rusko přijalo německé myšlení lépe než francouzské. Nejednalo se pouze o Odojevského, který byl věrným stoupencem Schellinga, ale o velkou skupinu vzdělců, kteří podnítili šíření ruského idealismu. *Ruské noci* toto téma umožňují prakticky prozkoumat. Z tohoto důvodu je potřeba zmínit i vývoj evropského myšlení, od základů až po dobu idealistů.

Není možné vynechat ani samotné práce Schellinga. Ráda bych přihlédla k jeho působení ve spojitosti s daným tématem, i když se nejedná o stěžejní prvek této práce. Stejně tak se krátce zmíním o dějinách evropského myšlení na přelomu 18. a 19. století a především v první polovině 19. století.

Odojevskij byl, jako osobnost ruského myšlení, zkoumán P. N. Sakulinem. V zahraničí se autorem zabýval Neil Cornwell, profesor z Univerzity v Bristolu. Samotnému dílu *Ruské noci* věnoval pozornost doktor filologických věd Jevgenij Majmin v knižní řadě «*Литературные памятники*».

Na závěr bych se chtěla zmínit o dalším vlivu na tvorbu V. F. Odojevského. Vladimir Fjodorovič nebyl ruským „Faustem“ jen pro svoji nenasytnou touhu po vědění. Stejně jako legendární mudrc i Odojevskij v mládí podlehl orientálním naukám. *Ruské noci* nám prozradí, do jaké míry tento zájem ovlivnil literární činnost autora.

Jak již bylo uvedeno výše, dílo *Ruské noci* má unikátní formu. Jedná se o filozofický román, který je proložen dalšími povídkami. Povídky jsou částečně fantastické, a tvoří tak rozhodně ojedinělé dílo ruské literatury první poloviny 19. století. Tyto povídky byly autorem vydány dříve, než vyšly jako celek pod názvem *Ruské noci*. Ohlasy měly rozporuplné, protože stále nepůsobily uceleně. Vytvořit dílo, které dnes známe jako *Ruské noci*, autora napadlo již dvacet let před jeho vydáním. Dílo bylo dlouho očekávané především čtenáři z řad vzdělanců a přátel Odojevského.

Povídky se dají označit za fantastické, s nádechem ironie. V práci bude zmíněno o jejich společných motivech a hrdinech, které autor vytvořil. Hrdinové Odojevského mají společné i rozdílné vlastnosti, ale ve všech lze najít autorovy myšlenky o světě a prostředí, které ho osobně ovlivňovalo. Jakým způsobem se vyvíjely jeho postavy, vycházelo z Odojevského vnímání podstaty člověka. Jak člověk zachází se svým talentem, do jaké míry je schopen splnit svůj účel a co se stane, když nedojde svého poslání – to vše se promítá v osudech a filozofických debatách, které jsou součástí *Ruských nocí*. Autor místo kapitol rozdělil román na noci. Toto řazení mělo zajisté svůj důvod.

Cílem této bakalářské práce je sledovat vývoj postav v souvislosti se samotným vývojem autora a sledovat změny v jeho filozofii. Zároveň se práce zaměřuje na sledování motivů a symboliky, která může nést i jiný význam, než se na první pohled jeví. Práce pomocí rozboru analyzuje a interpretuje myšlenky autora a zahrnuje výklad a hodnocení díla *Ruské noci*. Pomocí historické metody byla zpracována kapitola zabývající se vývojem evropského myšlení.

Základním zdrojem práce byla především monografie od M. A. Turjan a samotné dílo Odojevského *Ruské noci* v originálu i překladu. Další práce, ze kterých bylo čerpáno, byly J. Majmina, M. Medové a B. Jegorova, studie Yasuhika Kyuno a J. E. Višněvské. Pro vytvoření základního obrazu vývoje filozofického myšlení byly využity obecné publikace, slovníky, knihy profesora Tretery *Nástin dějin evropského myšlení* a *Dějiny novověké filozofie od*

Descarta po Hegela M. Sobotky, M. Znoje a Josefa Mourala. Pro literární žánrové zařazení bylo využito dílo Josefa Peterky *Teorie literatury pro učitele*.

2 Vývoj evropského myšlení

Vznik naší civilizace z hlediska pokroku a vývoje, rozvoje písma a řečnictví datujeme přibližně k čtvrtému tisíciletí před naším letopočtem. Mezopotámie a Egypt zažily neskutečný rozvoj, časem se kultura začala vyvíjet i na našem kontinentu. Nejdříve se na Krétě a potom v Řecku rozvíjela evropská civilizace, která předčila ty předchozí, vydržela přes několik tisíciletí, a i když se měnily hranice států, antická kultura vždy figurovala ve společenském povědomí a sloužila jako základní kámen nebo inspirace pro vývoj v Evropě.

Antické Řecko přineslo lásku k vědě, filozofii – *tehdy opuštění plytké, povrchní interesovanosti věcmi nemoudrými a nastolení eminentního zájmu o moudrost. Nikoli však s upřílišněně neskromným nárokem usurpovat si pro sebe moudrost natolik, abychom se mohli cítit jejími majiteli (to by bylo právě nefilozofické), nýbrž tak, že budeme jen jejími oddanými ctiteli a milovníky. Tak to alespoň chápali na samém úsvitu filozofie ve starém Řecku.*⁶ Sokrates, Aristoteles, Platón položili základní kámen pro řadu oborů a ukázali, že lze se ptát, myslet a prohlubovat zájem o prostředí, ve kterém se člověk pohybuje. Jejich spisy, ať už dochované, nebo interpretované učenci napříč tisíciletími, sloužily jako zdroj pro všechny filozofy.

Sokrates, ačkoliv nic nese-psal, patří k nejvýznamnějším antickým filozofům. Věřil tomu, že pravdu si lidé nosí v sobě a snažil se ji pomocí rozmlouvání dostat navenek. Tento způsob později začal nést jeho jméno a sokratovský dialog užívala řada myslitelů a učitelů. Platón se podíval důkladně na společnost a vytvořil systém, jak by občané měli žít pro blaho státu a všech. Na jeho myšlenky se v budoucnosti odkazovali i nacisté. Aristoteles sepsal přes sto ústav pro různé městské státy. Také založil školu Lykeion, kde se procházeli peripatetici. Samozřejmě jedná se pouze o část jejich přínosu pro vývoj naší civilizace.

Když církve získala moc a určovala život svým poddaným, filozofové se začali zabývat významem Boha. Tomáš Akvinský vytvořil teologii jako vědu, která řešila otázky pro tuto důležitou součást společnosti. Převratná změna nastala v 16. století, kdy se myšlení zaměřilo na člověka. Descartes pronesl větu *Cogito ergo sum* a to určilo člověka jedinečným a důležitým. Změnil se pohled na jeho podstatu, což dalo podnět k novým myšlenkám. *Výraznou linii v novověké filozofii představuje tradice logicko-analytického myšlení, v němž*

⁶ Tretera, I.: Nástin dějin evropského myšlení. Paseka, Praha-Litomyšl 2006. s. 9.

*se vychází z jednoznačně fixovaných pojmů a výpovědí a operuje se přesně vymezenými vztahy mezi nimi.*⁷

Osvícenství byl myšlenkový směr, který utřídil předešlé poznatky a zpřístupnil je širší veřejnosti. Prosazoval řád a racionalitu. Racionalismus rozhodně v tomto období společnost uvítala, ale netrvalo dlouho a lidé chtěli svobodu víc než řád a systém. Otázkou rovnosti se zabývali nejen myslitelé, požadovali ji všichni, ale jak se ukázalo, rovnost byla nesplnitelným cílem.

Romantismus přišel ve dvou vlnách. Rozdmýchal revolučního ducha a také reagoval na předchozí racionalitu. Řád vystřídala nespoutaná příroda, kterou člověk nikdy nemohl ovládnout. Nezkrotná a divoká vládne všem, i králům. Člověk je výtvar přírody, proto je čistý, kazí se vlivem společnosti. V romantismu hraje velkou roli kontrast. Hrdina se v jednu chvíli může ocitnout na vrcholu blaha a rázem se kvůli nezvratnému osudu dostat do nejhoršího žaláře či rozdávat smrt. To přináší dynamiku. Poněkud podobné ve věci dynamičnosti bylo i období baroka, jeho nedotknutelnost Boha však byla v romantismu nahrazena přírodou a dalšími motivy – láskou, přátelstvím a často také samotnou lidskou existencí. Lidská duše se stala důležitou součástí nového myšlení a také psychologie si razila svoji cestu jako vědní obor.

Romantismus s sebou nesl i prvky tajemna, exotiky a osudovosti. Tím se dostalo pozornosti i mysticismu. *Mysticismus znamená takový směr myšlení, který odpoután od střízlivé chápavosti, jež pozorováním opatřují si poznatky neb dedukcí je tvoří, jsouc k tomu vedena nutnosti, ležící v pojmech (jako např. v mathematice), přesmykuje se k bezprostřednému nazírání, a to věci ne menších, než jest sama podstata nadsmyslna.*⁸ Takto mysticismus popisuje Ottův slovník naučný. Téma mystiky se objevilo například u Goetheho *Fausta*. Schelling se obrátil k mysticismu po smrti svojí ženy Karolíny.⁹

Mysticismus se objevuje v novoplatonismu, v době helénské. Má také své představitele ve středověku. Téma mystiky se nezrodilo v romantismu. Ottův naučný slovník dále píše: *Podstata mysticismu jest v tom, že mezi člověkem a nadsmyslnem není blahého doufání víry ani námahy poznání jako pojítka, nýbrž že intelekt lidský se stává bezprostředně*

⁷ Sobotka, M. a kol.: Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Filosofia, Praha 1994. s.185.

⁸ Ottův naučný slovník. Díl 17. Dostupné na:

⁹ Durozoi G., Roussel, A.: Filozofický slovník. Ewa, Praha 1994. s.270.

*účastným těchto nadsmyslných záhad. Pro takovýto intelektuální názor není problémů, jemu jest přána bezprostřednost poznání.*¹⁰

Německý idealismus vycházel z empirismu a zároveň se obracel na lidskou duši. Vycházel ze zkušenosti člověka. *Fichte, který zkoumá „život“ já v jeho různých modech (sebevědomí, vědomí vnějšího světa) i funkcích (myšlení, představování si, vnímání, puzení, atd.), si uvědomil nepřiměřenost logicko-analytického myšlení pro zachycení dynamiky vědomí, pro jeho „stávání se“, „vznikání“. Tyto charakteristiky nejsou u já něčím, od čeho by bylo možno odhlédnout při zachycení výsledku tohoto pohybu, protože v tomto neustálém „stávání se“, „vznikání“ záleží život vědomí. Pro Fichteho je já život, autonomně konaný a uskutečňovaný.*¹¹ Fichte byl předchůdce Schellinga. Rané období je pro Schellinga příznačné kritikem. Začal zkoumat Kanta a jeho svobodu – zda opravdu byla možná v takovém rozsahu. Schelling později sepsal nejzásadnější dílo s názvem *Soustavy transcendentálního idealismu*. Tento spis se stavil do protikladu čistému empirismu, zároveň však z myšlenek empirismu čerpal, a tím s ním částečně sounáležel. *Co však Schellinga zásadně odlišuje od Fichte, jsou poukazy na „vyšší bytí“, jehož modifikací je naše sebevědomí na jedné straně a příroda na druhé straně.*¹²

Hegel upravil některá tvrzení Schellinga. Schelling později Hegelovy připomínky uznal. Hegel byl výjimečnou osobností filozofie 19. století. Navázal na Kanta, stal se jedním z představitelů německých idealistů a nechal se strhnout myšlenkami Francouzské revoluce, které na počátku podporoval. Až čas ukázal, jak je nebezpečné dát lidem svobodu, aniž by si uvědomili, že s tím přichází i zodpovědnost.

Rusko v předchozích staletích nezasahovalo do evropské politické scény. Dlouhou dobu středověku země trpěla pod náporom tatarsko-mongolských kmenů, čímž vybočila od evropského vývoje. Od 18. století se blížila k osvícenským monarchiím a v 19. století již působila jako mocenský spojenec či soupeř. Právě v 19. století se Rusko nejvíce přiblížilo k Evropě i kulturně, především v jeho první polovině. Tímto přiblížením se do Ruska dostaly myšlenky, které aktuálně proudily z Německa. Idealismus se rozvinul v obširnou kapitolu ruského myšlení. Fichte, Schelling a Hegel ovlivnili vývoj myšlení v Evropě a v Rusku měl

¹⁰ Durozoi G., Roussel, A.: Filozofický slovník. Ewa, Praha 1994. s.270.

¹¹ Sobotka M. a kol.: Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Filosofia, Praha 1994. s. 186.

¹² Tamtéž. s. 206.

velký význam právě Schelling. Romantismus byl směrem, který odpovídal kulturně a myšlenkově i evropských tendencím.¹³

Rozum ovládl evropské myšlení a vše se mu podřizovalo. Romantici začali zkoumat lidskou genialitu, Odojevskij vycházel z jejich zásadních poznatků, a vytvořil tak svoje hrdiny. Sice pro něj byl Kryštofem Kolumbem Schelling, ale čerpal i od ostatních idealistů. Například šílenství u jeho postav se dá vysvětlit Fichteho pojetím *já* a *ne-já*. *Já* je vše podstatné a *ne-já* je pouze dojem. Když se *já* od *ne-já* osvobodí, dojde k sebeurčení člověka. Postavy Odojevského nedojdou k sebeurčení, protože se nikdy nezbaví svého *ne-já*. Fichteho pojetí působilo nacionalisticky, protože bylo určeno pro německý národ, který tehdy byl pod nadvládou Francouzů. Nacionalistický duch našel své místo i v Rusku, podporoval sounáležitost obyvatelstva. Schellingovo pojetí ducha a přírody se objevuje v debatě, která následuje po povídce *Improvizátor*.

Ростислав: Ты сравниваешь произведения природы с произведениями темной, холодной, бессильной области человека, – и природа торжествует над человеком, унижившимся до природы; но какие произведения природы могут достигнуть до произведений светлого, пламенного горнила души человеческой? – Дух человека, исходя из одного начала с природой, производит явления, подобные явлениям в природе, но самопроизвольно, безусловно;¹⁴

Celkem nepokrytě se hlásil Odojevskij k schellingovské koncepci organické jednoty a vzájemně propojené kontinuity jsoucna, pevně zakotveného člověka a lidstva v přirozeném chodu a řádu vesmírného bytí.¹⁵

Zmínka o Hegelovi se objevila v souvislosti s povídkou *Opere del Cavaliere Giambattista Piranesi*. Faust reaguje na Viktorovu připomínku, kde dává přednost prospěchu bez ohledu na poezii, tím, že jednostrannost je pro lidstvo příčina strádání.

Ростислав: Однако знаешь, что сказал Гегель, человек, которого ты уважаешь? «Боязливая заботливость о том, чтоб не быть односторонним, очень часто обнаруживает слабость, способную только к поверхностной многосторонности...»

Faust oponuje, že si Hegel často protiřečí.¹⁶

¹³ Jehlička, M. a kol.: Ruská literatura 19. století. SPN, Praha 1987. s.23.

¹⁴ Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Наука», Ленинград 1975.с.98.

¹⁵ Honzík, J.: Dvě století ruské literatury. Torst, Praha 2000. s.59.

¹⁶ Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Наука», Ленинград 1975.

3 Kníže Odojevskij

Vladimir Fjodorovič Odojevskij se narodil v srpnu roku 1803 v Moskvě (údaje se rozcházejí, proto je možné objevit datum narození V. F. Odojevského také v roce 1804). Pocházel z významné rodiny Odojevských, která patřila k vedlejší větvi rodu Rurikovců, a proto měl Odojevskij titul knížete. Na počátku 19. století, kdy se ruská společnost seznamovala s romantismem, zaručil tento titul Odojevskému místo ve společnosti mladých intelektuálů. Znamenalo to výchovu v prestižní škole a prostředky, i když nevelké, pro možnost věnovat se filozofii a literatuře, také mít stabilní pracovní poměry a nebát se tak o živobytí. Jednalo se o dobu, kdy v Rusku ještě nebylo zrušeno nevolnictví, a dokonce i matka knížete patřila k nevolníkům.¹⁷ Otec Fjodor měl společenské postavení a vliv, především díky svému dědečkovi Ivanu Vasiljeviči Odojevskému, který pracoval ve správním úřadě carevny Alžběty Petrovny (dcera Petra I.). Přesto finanční prostředky rodiny neodpovídaly jejich původu.

Důležitými znaky období romantismu byly osudovost, vzdor a nespoutanost. Tento směr zasáhl velice významně do literatury. Literatura ve stylu romantismu v Rusku bude navždy spojena se jmény Puškina a Lermontova. Stejně motivy, jaké se vyskytovaly v literatuře, se objevovaly i v romantické filozofii, která oslovila Odojevského. Roku 1816 se Vladimir Fjodorovič přestěhoval do domu svého příbuzného v ulici «Газетный переулок» a začal navštěvovat moskevský univerzitní penzionát (*pansion*) pro šlechtické potomky.

3.1 *Pansion*

Pansion byl zásadním místem pro celkový vývoj Odojevského, protože se právě zde setkal s ruskými vzdělanci a s myšlenkami filozofů ze zahraničí. Mladému chlapci zde bylo umožněno rozvíjet svoji dychtivost po vědě, a vyniknout tak již v raném věku. Jeho nejbližším přítelem byl bratranec Alexandr.¹⁸ Alexandr byl básníkem, aktivně se podílel na

¹⁷ Slovník ruských spisovatelů. LN, Praha 1972. s.172.

¹⁸ Александр был эпохой в моей жизни. Ему я обязан лучшими минутами оной. В его сообществе я находил то, чего я везде искал и нигде не находил...Дневник студента (1820-1821 годы). Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991. с.42.

přípravě povstání děkabristů, za což byl poslán do vyhnanství a později na Kavkaz, kde se seznámil s Lermontovem.¹⁹

Vztah Vladimira a Alexandra je zachycen v jejich korespondenci, kde Vladimir rozvíjel svoje filozofické myšlenky. V budoucnu to bylo důvodem ochladnutí vztahu mezi bratřenci. Alexandr již nemohl Vladimirovi porozumět, neupíral mu však jeho velkou moudrost.

Мой милый Володя!

Ты философ хоть куда! ... Я читал, читал – и напряженный ум мой не видел ни зги в дедале Шеллинговой философии; но не менее того мне приятно было, ничего не понимая, смотреть на буквы, начертанные пером твоим. ... я заметил, что ты не только философ на словах, но и на самом деле, ибо первое правило человеческой премудрости быть счастливым, довольствуясь малым. Ну, не мудрец ли ты, когда ты довольствуешься одними словами, а что касается до смысла, то, по доброте своего сердца, просишь у Шеллинга – едва только малую толику? Ты, право, философ на самом деле!

Твой верный друг Александр Одоевский.²⁰

Zanedlouho po nastoupení do *pansionu* se u chlapce začalo projevovat nesmírné literární a filozofické nadání. Jeho profesorem byl Alexej Merzljakov, který měl na svoje žáky značný vliv. Merzljakov ustoupil od klasicismu, ale nedokázal přijmout nový a pro společnost aktuální a moderní romantismus. Někde mezi těmito dvěma směry hledal vlastní cestu. Rád překládal středověké texty a psal milostné a lidové písně. Merzljakov si přečetl díla významných filozofů, z nichž se mu nejvíce líbil přesný obraz lidské přirozenosti, kteří přinášeli Angličané. Morálku a užitečnost hledal u Francouzů. Díky tomu se zřejmě Odojevskij ve svých prvních literárních počinech ubírá cestou satiry, kterou převzal od Jeana de La Bruyèra, jednoho z oblíbenců profesora. Důležitý byl samotný průběh učení, metoda Platónovy dialektiky určitě zavdala podnět k myšlenkovému rozvoji a schopnosti diskutovat. „*Dialektikem nazývám toho, kdo se umí ptát a odpovídat,“ praví Platón...Tuto metodu vedení*

¹⁹ Jehlička, M.: Výbor z ruské literatury. SPN, Praha 1980. s.55.

²⁰ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991. с.59.

rozhovoru (*dialogomai* – rozmlouvám) převzal od Sokrata a uplatnil v dialogické formě svých spisů.²¹

Dalším důležitým učitelem Vladimira Fjodoroviče byl Ivan Ivanovič Davydov. Davydov se pokusil sjednotit klasicismus a romantismus. Právě on seznámil Odojevského s učením německých filozofů a především s dílem Schellinga. Davydov však vyložil Schellinga po svém. Udělal pouze racionální výtah a určil za hlavní ideologii tohoto filozofa zdravý rozum a empirismus. V dějinách filozofie viděl Davydov praktickou logiku a nakonec vydal *Počátky základů logiky* – skripta pro žáky *pansionu*. V nich stálo: «*Станем наблюдать самих себя, начиная с наблюдений анатомических и физиологических; с сим запасом приступим к психологии и логике. Тогда с анализисом математическим будем уметь делать приложение логики к другим наукам; тогда, узнав недостатки способностей своих, будем уметь их образовать и совершенствовать*».²²

Davydovův výklad Schellinga, potřebu matematické přesnosti a systematickosti, přijal i Odojevskij a navázal tak na zkoumání Schellinga ve stejném duchu. Vladimir studoval v *pansionu* v letech 1816 až 1822. V době, kdy se začal věnovat vášnivým filozofickým debatám, bylo chlapci pouhých třináct let. Na počátku 19. století to však bylo mezi urozenými potomky, kteří měli možnost studovat na prestižních školách, běžné. Ne v tak hluboké míře, jak to bylo v případě Vladimira, ale filozofie rozhodně tvořila nedílnou součást života této sociální skupiny. «*Моя юность протекала в ту эпоху, когда метафизика была такою же общею атмосферою, как ныне политические науки...*»²³.

Не буду в чувствах изменяться,

На пышность счастье менять,

Не буду светом обольщаться,

Не буду почестей искать.

Úryvek pochází z básně *Píseň* z roku 1820. Patří do autorovy rané tvorby a vypovídá o vztahu mladého Odojevského ke světu. V tomto krátkém „lyrickém“ období vzniklo několik básní. Byly vydány v časopise «*Благонамеренный*». Všechny obsahovaly romantizující

²¹ Tretera, I.: *Nástin dějin evropského myšlení*. Paseka, Praha-Litomyšl 2006. s.91.

²² Турьян, М.А.: *Странная моя судьба*. «Книга», Москва 1991.с.32.

²³ Тамtéž. s.35.

motivy. Pavel Nikitič Sakulin, významný znalec tvorby Odojevského, napsal ve své monografii, že melancholie byla typická pro generaci 20. let 19. století.²⁴ Pro Odojevského byl melancholikem člověk s neurčitými pocity, a nejednalo se tak o žádné sociální zařazení. I přes tyto rané pokusy se Odojevskij cestou básnictví nevydal.

Po ukončení *pansionu* Vladimir pokračoval v dopisování s bratrancem Alexandrem, což je jediný zdroj, díky kterému můžeme pozorovat jeho životní cestu. K Alexandrovi choval velké přátelství a rád mu sděloval svůj způsob vnímání světa. Alexandr však nesdílel zálibu ve filozofických rozpravách. Jak píše M. A. Turjan: *Александр, увлеченный «полнотой жизни», пламенеет «восторгом, каким-то чувством возжеления, жаждой наслаждений», Владимир же ищет наслаждений иных – «идеальных», умственных; он одержим уже «комплексом Фауста».*

3.2 «Любомудры»

Filein znamená ve staré řečtině milovat, *sofia* znamená moudrost.²⁵ Název «любомудры» označoval lidi, kteří «любят мудрость», tedy filozofy.

«Общество Любомудров»²⁶ bylo filozoficko-literární seskupení v čele s Vladimírem Odojevským. Spolek existoval v letech 1823-1825, ale i přes toto krátké období se Odojevskij dokázal profilovat a dostat se do povědomí odborné veřejnosti. Členové kroužku byli spolužáci z *pansionu* a řada dalších studentů moskevských škol, kteří měli společný zájem – filozofování. «Любомудры» считали, что единственным средством исправления недостатков общества и государства является просвещение народа, а не насильственное изменение политического строя.²⁷ Řada z nich, stejně jako Odojevskij, byla tzv. „archivními mladíky“, těmi, kdo od počátku 20. let pracovali v Moskevském archivu Kolegia zahraničních věcí.

Je zajímavé sledovat tendence u mladší generace na počátku 19. století v Rusku. Později na vrchol stoupla hvězda Puškina a ostatních vynikajících literátů, ale právě z tendencí tehdejší mladé generace můžeme odvodit, že na jejich vzestup byl ten „správný čas“ a podmínky. To bylo hybnou silou kultury – různá seskupení intelektuálů, kteří

²⁴ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.с.55.

²⁵ Tretera, I.: Нástин dějin evropského myšlení. Paseka, Praha-Litomyšl 2006. s.9.

²⁶ Informace o spolku v úvodu a závěru podkapitoly jsou čerpány ze Slovníku ruských spisovatelů. LN, Praha 1972. s.277.

²⁷ Большая Российская энциклопедия. Москва 2004. с.342.

filozofovali a přijímali prvky z evropského myšlení. Dala se očekávat prudká reakce společnosti v podobě povstání děkabristů. *Odojevskij přes zjevný nesouhlas s politickým programem a revolučním vystoupením děkabristů sdílel jejich svobodomilovnost a důraz na občanské ctnosti, pocit odpovědnosti za přítomný stav a další osudy Ruska.*²⁸

Spolek *Ljubomudry* se scházel v Moskvě, i když se o pár desítek let později všechna pozornost zaměřovala na Petrohrad. Mladíci se věnovali nejen Schellingovi. Rozebírali také například Spinozu, Kanta a Fichteho. Německo tehdy přinášelo nové myšlení, ke kterému se přiklonili mladí vzdělanci. Francie v tomto směru zaostávala. *«До сих пор философа не могут себе представить иначе, как в образе французского говоруна XVIII века; поему-то мы для отличия и называем истинных философов любомудрами»*²⁹, napsal Odojevskij. Seskupení bylo tajné, respektive se o něm nikde nemluvalo a srazy probíhaly u Odojevského doma, v ulici *«Газетный переулок»*.

Tito mladíci věděli, že pro ruskou kulturu je potřeba vytvořit si vlastní „svébytnou“ filozofii, která by mohla vycházet z jimi tolik oblíbeného německého idealismu. Německý idealismus tehdy bezesporu ovládl nejen mladé filozofy v Rusku, ale i celou Evropu. Po strohém osvícenství přišel přelom ve vnímání podstaty člověka a jeho údělu. To také souviselo s odlišným pohledem na přírodu. Nejvíce idealismus odpovídal i tomu, že se držel národní ideje. To odpovídalo politickým či spíše geopolitickým tendencím v Evropě a také nového „hráče“ Ruska.

Své názory vydával Odojevskij společně s Küchelbeckerem v almanachu *«Мнемозина»*, který spíše připomínal knihu. Název se odvozoval od bohyně Mnemosyné, která byla patronkou paměti a matkou múz.³⁰ Almanach měl vycházet každé tři měsíce a finanční prostředky na něj byly získány u Gribojedova. Přispívali do něj i ostatní, ale hlavní slovo měli především Odojevskij v oddělení beletrie, filozofie a publicistiky a Küchelbecker zastupující poezii a kritiku³¹.

Ljubomudry se pokusili rozšířit své myšlenky mezi veřejnost pomocí alegorie. Literatura se tak stala nepostradatelnou částí filozofie. Spolek však přišel o řadu členů po

²⁸ Honzík, J.: Dvě století ruské literatury. Torst, Praha 2000. s.53.

²⁹ В. Ф. Одоевский. «Мнемозина», 1824, ч. IV, стр. 163. Dostupné na www.knigafund.ru.

³⁰ Slovník ruských spisovatelů. LN, Praha 1972. s.279.

³¹ Вишневецкая, Е.: В.Ф.Одоевский и альманах «Мнемозина» в истории книжной культуры России XIX века. «Библиотекосведение», БВ 2, 2009, с.65. Dostupné na www.rsl.ru.

neúspěšném protivládním povstání v roce 1825. Doba nebyla příhodná pro tajný spolek intelektuálů, proto Odojevskij a ostatní členové spálili veškerý materiál, a tím spolek *Ljubomudry* zanikl. Tak se ztratil filozofický systém, na kterém dva roky členové spolku pracovali, ale jejich odkaz přesto zůstal v řadě literárních děl. Jedním takovým dílem jsou i *Ruské noci*.

3.3 Petrohradské období

V Petrohradském období se u Odojevského zrodil velký zájem o mysticismus a středověké nauky. Také působil v časopisech *Sovreměnik* a *Věstník Evropy*.³² Znal se s významnými osobnostmi literatury a kritiky. Navštěvoval spolek Bělinského. V práci se Odojevskému dařilo a zastával vysoké pozice. Stal se zástupcem ředitele Ruské národní knihovny a později ředitelem Rumjancevova muzea v Moskvě. Také vstoupil do manželského svazku.

V tomto období vznikla podstatná část povídek Odojevského a také bylo připraveno jejich vydání v podobě třídílného souboru. Roku 1842 vyšel první díl tohoto souboru – *Ruské noci*. Autorův pohled na světský život se poněkud změnil, což vyjadřuje ve svých několika povídkách *Město bez názvu* či *Pošklebek úmrlcův*. Zřejmě vlivem svého věku jako by ustupoval od myšlenku spolku *Ljubomudry* o změně životní filozofie u veřejnosti. Začal více kritizovat a ve svých povídkách se přenášel do budoucnosti, kdy společnost žila v úzkosti a všednosti. Došlo ke ztrátě lidskosti a k probouzení chamtivosti založené na šanci k přežití.

Ke konci života se autor vrátil do Moskvy, už jako ředitel Rumjancevova muzea. Navíc přišlo rozčarování z mysticismu, a tak se zaměřil na osvětu. Odojevskij se více věnoval hudbě, například vytvořil nový hudební nástroj enharmonický klavicin. Bohužel však nezanechal žádnou studii, která by matematicky popisovala ladění nástroje, a tak nemohl být již dál běžně užíván. Nyní se klavicin nachází v muzeu hudby M. I. Glinky. V. F. Odojevskij byl také jmenován senátorem. Je pohřben v nekropoli Donského kláštera v Moskvě.

³² Časopisy měly v této době velký význam, dnes tento pojem nese pejorativní význam. Periodika začala vycházet roku 1665 v Paříži a za prvního vydavatele bývá označován Denis de Sallo.
Köpplová, B.: Od soukromých dopisů k deníkům. In: Živá historie, červen-srpen 2010. s.38.

4 Rozbor díla *Ruské noci*

Soubor *Ruské noci* je v odborné literatuře označován jako žánr román. Rok vydání jednotlivých povídek obsažených v tomto díle byl různý. V zařazení jednotlivých povídek lze nalézt určitou symboliku. Pojítkem mezi povídkami jsou debaty mladých lidí. Tyto debaty jsou podány filozofického dialogu. Rozpravy lze interpretovat ze dvou hledisek. Například Marietta Turjan ve své knize rozpravy interpretuje jako „spor“. Charakteristika postav reprezentuje autorovy různé názory.³³ Naopak Růžena Grebeníčková ve svých *Poznámkách k Odojevského Ruským nocím* píše: *Stručně řečeno, postavy hovorů jsou účastníky besedy, družné zábavy, jejímž předpokladem je duchovní společenství, jeden myšlenkový majetek a literární zaměření, přátelská shoda a pohoda. Nikoliv tedy ná zorové konfrontace.*³⁴

Roku 1842 vznikl první díl souboru s názvem *Ruské noci*, který autor sestavil sám. Od té doby uspořádání knihy nebylo změněno. Ve 20. století vyšly *Ruské noci* třikrát, v Československu pouze jednou v překladu rusisty Jiřího Honzíka v roce 1981. V 21. století nezaujala jediné české ani ruské nakladatelství.

4.1 Obsah a forma

Ruské noci mají složité žánrové zařazení. Soubor *Ruské noci* nedodrží typickou formu filozofického románu. Také se nedrží žánru o román v románu, ale tento prvek lze v díle nalézt. Přesný popis by odpovídal *souboru povídek, který je propojen rozpravou čtyř přátel*, ale toto podrobné pojmenování si odborníci v souvislosti s *Ruskými nocimi* nepoužívají. Dílo zahrnuje všechny výše zmíněné žánry a typy, a tím vzniká unikátní forma.

Filozofický román má své kořeny v osvícenství. Odojevského dílo *Ruské noci* je nejčastěji přirovnáváno právě k němu. Hlavním cílem tohoto typu románu, je přinést myšlenky autora. Stává se to tak často na úkor dějové linie a pouze nadaný spisovatel je schopný vytvořit kvalitní dílo v tomto žánru.

Filozofický román využívá fantastických, utopických a antiutopických prvků. Povídky jsou označovány za fantastické. Fantastika nebyla nic novátorského, obzvláště u autorů-filozofů. *Vlastní fantastika, která se rozvíjí v epoše novověku, se s reálným světem záměrně konfrontuje, je vůči němu v programové opozici. Její specifické působení spočívá*

³³ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991. с. 369.

³⁴ Grebeníčková, R.: Poznámky k Odojevského Ruským nocím. s.58. Dostupné na <http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/strojopisne/SW/6.pdf>.

v projektování alternativních světů, které umožňují vyjádřit hyperbolicko-alegorickou formou touhu po změně nebo společenskou kritiku.³⁵ Povídky jsou prostředkem pro filozofickou diskuzi a postrádají tak prohloubenou epickou rovinu – čas, prostředí, vývoj hrdiny, proto by bylo vhodnější se o nich bavit jako o žánrové oblasti, která se nazývá vlastní fantastika (např. Peterka, J.). *Tím však nechce být naznačeno, že Odojevskij své „tajemné“ povídky chápal jako skryté zlehčování, zastřenou perzifláž fantastického žánru a cíl své tvorby snad spatřoval v popírání možné existence jevů, jež nelze spolehlivě objasnit z hlediska takzvaného zdravého rozumu a přísné vědy. Spíše se zdá, že i touto nejednoznačností dával průchod svému přístupu ke všemu v sobě i kolem sebe jako nezměrnému tajemství a záhadě, věčně zneklidňující hádance a výzvě.*³⁶

Téma fantastiky bylo v první polovině 19. století poměrně oblíbené. Souvisí to s brakovou literaturou a žánrovou variantou „krvavého románu“³⁷, který se šířil z Francie a zaplnil tiskoviny v Rusku, a také s proměnou společnosti a objevením nových znaků u člověka. Později se totiž začalo mluvit o konzumním člověku, jehož zárodek existoval vždy. Nad novou vlnou brakové literatury a jejím významem se pozastavil Odojevskij. Turjan píše: *Одоевский явно и глубоко размышляет над предложенными новой французской школой не только эстетическими, но и этическими принципами, — однако размышления его критичны: то, что наступивший «коммерческий век – век расчета и сомнения – требует в литературе кровавых страстей и фанатизма», не являлось еще в его глазах ни оправданием, ни доказательством «пользы пороков».*³⁸

„Krvavý román“ zaujal i Puškina. *Роман Жанена «Мертвый осел и обезглавленная женщина», анонимно вышедший во Франции в 1829-м, спустя два года появившийся в русском переводе и воспринятый его русскими интерпретаторами в качестве «манифеста» неистовой поэтики... Пушкин находил жаненовского «Осла» «прелестным», считая его «одним из самых замечательных сочинений настоящего времени»³⁹. Puškinův *Majitel pohřebního ústavu* v *Povídkách nebožtíka Bělkina* a později Gogolův *Nos* nesou prvky, které někteří čtenáři pokládali za neetické.⁴⁰ *Эта манера**

³⁵ Peterka, J.: Teorie literatury pro učitele. MME, Praha 2007. s.287-288.

³⁶ Honzik, J.: Dvě století ruské literatury. Torst, Praha 2000. s.61.

³⁷ Otázkou „krvavého románu“ a jeho relevantnosti řešil český autor Josef Váchal v první polovině 20. století.

³⁸ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.с.218.

³⁹ Тамtéž. s.217.

⁴⁰ Тамtéž. s.219.

художественно-публицистического повествования, манера социального или философского гротеска... станет потом отличительной, глубоко индивидуальной и оригинальной манерой зрелого Одоевского, создавшего в этом жанре такие высокие образцы, как, скажем, направленную против социального утилитариста Бентама «фантазию» «Город без имени».⁴¹

Hlavními hrdiny filozofických rozprav jsou čtyři přátelé – Rostislav, Viktor, Vjačeslav a Faust. Faust je hostitel a předcítá různé příběhy, které nashromáždil. Rostislav je později označuje za encyklopedii. Faust působí jako ústřední postava čtveřice a jeho názor je vnímán jako ten, který má něco objasnit Rostislavovi.⁴² Rostislav *Ruské noci* zahajuje a v první noci se tak seznamujeme s prostředím z jeho pohledu, ale zřejmě se nejedná o hlavní postavu. Je možné, že autor si pod těmito jmény schoval své skutečné přátele z období existence spolku *Ljubomudry*. Také mohou představovat filozofy idealismu, které měl Odojevskij tolik nastudované. Faust by mohl být představován jím samotným vzhledem k tomu, že mu tak přátelé přezdívali. «*Одоевский уже тогда выглядел молодым Фаустом. Две занимаемые им тесные коморки, по описаниям М. П. Погодина, были до того завалены книгами.*»⁴³ Viktor, který nemění své postoje vůči pokroku a poezii, by mohl odpovídat Heglovi, neboť podle něj, co bylo rozumné, bylo i skutečné.⁴⁴ Rostislav přináší pyramidu ohně a zmiňuje ducha a přírodu ve stejném pojetí jako Schelling. Ten o trojúhelníku píše: „...není ...ani rovnoramennost ani nerovnoramennost, ani rovnostrannost ani nerovnostrannost. Každá z těchto forem je kvantitativní deference ideje trojúhelníku. Idea trojúhelníku však může existovat pouze v totalitě těchto forem...“⁴⁵ Toto se objevuje v jeho řešení otázky absolutní identity.

Život Vladimira Odojevského lze do vydání *Ruských nocí* rozdělit na čtyři tvůrčí fáze. Rostislav, Viktor, Vjačeslav a Faust mohou představovat životní období autora. Rostislav, který tolik připomíná Schellinga, představuje období, kdy se Odojevskij seznámil s věděním – období *pansionu*. Vjačeslav představuje období strávené ve spolku *Ljubomudry*, Faust období, kdy autor působil v Petrohradě a propadl mysticismu a Viktor souvisí s obdobím, kdy autor vstupuje do zralejšího věku a věnuje se více osvětě.

⁴¹ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.с.219.

⁴² Тамtéž. s.24.

⁴³ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991. с.56.

⁴⁴ Sobotka, M. a kol.: Dějiny novověké filozofie od Descarta po Hegela. Filosofia, Praha 1994. s. 245.

⁴⁵ Тамtéž. s. 215.

4.2 Autorský styl

Je zajímavé, že složitost žánrového zařazení *Ruských nocí* má svoje kořeny i v autorském stylu. Odojevskij rád používá dialogy. Nechává mluvit postavy, aniž by jim dal zázemí a čtenáři přiblížil jejich podstatu. Dozvídáme se to z mluvy hrdiny. Čtenář tak může odvodit, jaké má postava společenské postavení a jak autor samotný vnímá společnost. Mohlo by se zdát, že hlavní téma představuje hrdina a jeho vztah ke společnosti. Důraz se však klade pouze na ego postavy, což je typickým znakem romantismu. Hrdina je člověk, který se buď proměňuje kvůli nějakým vlivům, nebo zůstane na svém počátečním bodě. Hrdina a společnost se nedostávají do konfliktu kvůli sociálním tématům. Společnost představuje „akci“, na kterou navazuje „reakce“ hrdiny. Autor se soustřeďuje na popis vzhledu hrdiny, jeho gesta a mimiku. O tomto popisu nás informuje vyprávěč, a tak se stává tím, kdo čtenáři hrdinu představuje.

...в этой фигуре я узнал чудака, который всегда в одинаковом костюме с важностью прохаживался по Неаполю и при каждой встрече, особенно с дамами, с улыбкою приподнимал свою изношенную шляпу корабликом. Давно уже видал я этого оригинала и весьма был рад случаю свести с ним знакомство. Я посмотрел на развернутую перед ним книгу: это было собрание каких-то плохо перепечатанных архитектурных гравюр. Оригинал рассматривал их с большим вниманием, мерил пальцами намалеванные колонны, приставлял ко лбу перст и погружался в глубокое размышление. «Он, видно, архитектор, – подумал я, ...»⁴⁶

Čtenáři také autor neprozrazuje konec, ten vyplývá ze slov hrdiny nebo jiných postav v povídce.

- Как жаль! - сказал кто-то, - театральный капельмейстер Бетховен умер, и, говорят, не на что похоронить его. Но этот голос потерялся в толпе: все прислушивались к словам двух дипломатов, которые толковали о каком-то споре, случившемся между кем-то во дворце какого-то немецкого князя.⁴⁷

Rozhovory přátel připomínají filozofické dialogy. Tyto dialogy byly prostředkem rozvíjení evropského myšlení. Tady bezpochyby autor vycházel ze své zkušenosti z *pansionu*, kde se ve výuce používala Platónova dialektika. Každý ze čtyř přátel se po dočtení povídky

⁴⁶ Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Книга», Ленинград 1975.с.30.

⁴⁷ Тамtéž. s.84.

Faustem vyjádří či položí otázku. Jádrem dialogu převážně tvoří dva z přátel, kteří reprezentují dvě různá názorová hlediska. Další dva se přidávají ke stanovisku již vyřčenému, popřípadě dodají argumenty na jeho obhájení. V základě se však jedná o typický dialog.

4.3 Motivy a autorova filozofie

Zájem o Vladimira Odojevského stále není příliš velký, jako je to například u jeho současníků. Pokud se někdo tímto autorem zabývá, většinou se specializuje na jeho život, filozofii či symboly. Například samotný název *Ruské noci* je natolik záhadný, že se stal jádrem zkoumání v několika statích či odborných pracích. Nejzajímavější práce, která zde bude zmíněná, je z Univerzity v Tokiu z roku 1995 od Yasuhika Kyuna.

Motiv noci bezesporu patří k typickým znakům romantismu. Pokud se podíváme na romantické malířství, kromě častého motivu nespoutané a divoké přírody, si všimneme kontrastu. V literatuře tento kontrast zastupuje den a noc.

*Ростислав: ... Произведения человека - что бы то ни было: огромное ли пиитическое творение, откровенный ли разговор, беспечная ли заметка путешественника - я уверен, что есть причина, почему одно из этих явлений следует за другим, в том, а не в другом порядке, хотя часто мы не можем ее постигнуть, точно так же, как нам непонятно, почему явления столь противоположные, как ночь и день, следуют одно за другим постоянно.*⁴⁸

Symbolika dne a noci je základní a objevuje se i v nejstarší literatuře. Ovšem pokud si ji spojíme s prostředím, dobou a kulturou, může se nám pozměnit její vnímání.

Může vyvstat otázka, zda byl Vladimír Odojevskij čirým romantikem. Díky tomu, že byl přívržencem Schellinga a dalších filozofů německého idealismu a romantismu, můžeme dojít ke kladné odpovědi. Jeho tvorba také naznačuje, že Odojevskij nezůstal typickým romantikem. V jeho povídkách se lze dopátrat sociálních motivů, které se však liší od Hugova románu *Bídníci*, který rozebírá sociální zařazení hrdinů až naturalisticky. Pokud se zaměříme na debaty čtyř přátel, zjistíme, že se jedná o směsici všeho známého, ale i v té době doposud neznámého. Probírají budoucnost a vývoj společnosti, u níž Odojevskij předpokládá sociální strádání a ztrátu lidskosti. Autor předběhl svoji dobu a dotkl se značně aktuálních otázek.

⁴⁸

Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Книга», Ленинград 1975.с.97.

Motiv dne a noci figurující jako dobro a zlo najdeme také u Nietzscheho v jeho spisu *Tak pravil Zarathustra*. Noc představuje zlo.

Není jasné, zda bylo seřazení povídek do souboru *Ruské noci* autorovým záměrem. Proč autor vybral zrovna tyto povídky, proč byly seřazeny v daném pořadí, proč pozměnil původní název *Dům bláznů* na *Ruské noci* a jakou symboliku představují?

Yasuhiko Kyuno otázku symboliky *Ruských nocí* vysvětluje grafem. Noc na Zemi nezačíná všude stejně. Autor článku nachází souvislost v tmavé Evropě a světlé budoucnosti Ruska. Evropa se nachází v minulosti. Rusko je v současnosti a východ slunce promění ruskou noc na nový den. V interpretaci *Ruských nocí* Yasuhikem Kyunem je Evropa minulostí a je vyčerpána, Rusko má dát společnosti dobro, tj. den.

«Далее образ «какого-то непонятого солнца» постепенно обретает националистическую окраску. Он подчеркивает контраст между «старой, одряхлевшей» Европой и «новой», «невинной» Россией»⁴⁹

Tento nacionalistický nádech by odpovídal tendencím v ruském myšlení první poloviny 19. století. Podle životních podmínek obyvatelstva je však zřejmé, že vnitřní problémy s vládním systémem byly aktuálnější než výsostné postavení vůči ostatním státům.

«...Одоевского образ «ночи» связан с историко-философской концепцией писателя, который предвидит грядущий упадок Европы и процветание России. Взгляды писателя на динамику исторического развития символизируются в образах «ночи» и «солнца». Название этого произведения – «Русские ночи». говорит о том, что Россия, по мнению Одоевского, пока остается «ночью», то есть отстает от Европы, но скоро взойдет «солнцем» как спаситель старого мира – Европы.»⁵⁰

Noc vždy představovala dobu, kdy se odehrávaly negativní věci. Goetheho démon se objevil v noci a Faust mu zaprodal duši pro jeho touhu po vědění. Na druhou stranu noc člověku mohla poskytnout čas, ticho a prostor k utřídění a zrealizování myšlenek. Debata přátel se může odehrávat v noci kvůli příznivější době a lepší náladě k argumentování. Navíc

⁴⁹ Кюно, Я.: О роли и значении образа «ночи» в «Русских ночах» В.Ф.Одоевского. Slavistika. The Bulletin of Department of Slavic languages and literatures, Graduate School of Humanities and sociology, the University of Tokyo, 1995, No.11, pp.96-109. (v japonštině). Dostupné na: www.geocities.co.jp/Hollywood-Studio/4616/jar/night.htm.

⁵⁰ Тамtéž.

se může také jednat o to, že končí den a přátelé se sešli, aby si sdělili aktuální zážitky. Pokud se podíváme na debaty jako na rozpor, kde existuje jen jedna cesta, pak se symbol noci mění ve filozofické motivy těžkosti, úzkosti, osudovosti a v jistou determinaci hlavního jádra dialogu. Jak to autor skutečně zamýšlel, asi s určitostí nezjistíme, k daným poznatkům však můžeme dojít pomocí rozboru jeho textů.

Symbol noci se konkretizuje díky přídavnému jménu „ruské“. Zároveň se tím otevírají i další možné interpretace. Odojevskij byl členem tajného spolku *Ljubomudry*, později navštěvoval i petrohradské skupiny. Tyto spolky se shromažďovaly k večeru, *Ljubomudry* dokonce k pozdnímu večeru, a končily pozdě v noci. Shromáždění se konala večer nejen proto, že jejich členové měli spořádané zaměstnání, tzn. denní pracovní dobu většinou v úřednickém aparátu. Řada z nich byla tajná nebo se o nich prostě nemluvilo na veřejnosti. Vzhledem k době, kdy poměry v zemi nevyhovovaly většině obyvatel, což nakonec později vyústilo v povstání děkabristů, to bylo pochopitelné. *Ljubomudry* kvůli nebezpečí a hrozícímu podezření z protivládní činnosti dobrovolně ukončili své působení. Skupina mladých intelektuálů by mohla působit podezřele vzhledem k tomu, že se scházela v pozdních hodinách a tajně.

Původní název *Dům bláznů* mohl být odvozen od spolku *Ljubomudry*. Blázen či šílenec v Odojevského pojetí neurčuje žádnou psychickou nemoc či hloupost. Možná jenom v dospělejším věku zjistil, že se jeho ideály z mládí změnily a dostaly jinou podobu, a proto se mu období *pansionu* a působení u spolku *Ljubomudry* mohlo jevit jako bláznovství. Vždyť chtěli vytvořit vlastní ruskou filozofii a chtěli její výklad přizpůsobit obyčejným lidem pomocí alegorií, aniž by ještě byli obeznámeni se vším tím, co přináší věk a životní zkušenosti. Po Petrohradu, s návratem do Moskvy autor opustil mysticismus, i když se do té doby životem mystiků a mudrců profiloval, a začal se věnovat osvětě. «Таким образом, переход от «Дома сумасшедших» к «Русским ночам» есть переход от темы о «безумии и искусстве» к теме о «народах». Иначе говоря, тема «России» заменяет тему «сумасшедших»».⁵¹

⁵¹

Кюно, Я.: О роли и значении образа «ночи» в «Русских ночах» В.Ф.Одоевского. Slavistika. The Bulletin of Department of Slavic languages and literatures, Graduate School of Humanities and sociology, the University of Tokyo, 1995, No.11, pp.96-109. (v japonštině). Dostupné na: www.geocities.co.jp/Hollywood-Studio/4616/jar/night.htm.

Nakonec *Dům bláznů* přejmenoval na *Ruské noci*, což může vypovídat právě o způsobu života a trávení času mladé generace ruské inteligence. To by naznačovalo jisté autobiografické prvky. Tyto prvky nemůžeme vyloučit vzhledem k tomu, že autor napsal několik povídek s autobiografickými motivy, které umístil do druhého dílu svého souboru. Nedá se říci, že by přímo tíhnul k autobiografickým prvkům, ale i ve svých fantastických povídkách vycházel ze skutečného chování lidí i skutečných situací. Psychologické rysy, které svým hrdinům přisuzoval, odpovídaly skutečnosti.

Šílenství jako téma v ruské literatuře hraje velkou roli. Kořeny tohoto zájmu o duševní stav člověka pramení z vyčleňování psychologie jako vědy. Zájem o duši člověka figuroval ve filozofii od počátku. Německý idealismus přinesl nový pohled na člověka a rychle se rozšířil po Evropě a v Rusku. Fichte, Schelling a Hegel stáli u nových myšlenek, které se také objevují v *Ruských nocích*.

*В начале XIX века Шеллинг был тем же, чем Христофор Колумб в XV: он открыл человеку неизвестную часть его мира, о которой существовали только какие-то баснословные предания, - его душу!*⁵²

Motiv šílenství, přesněji řečeno šíleného génia, je ojedinělý a základní kámen pro další autory. Gogolovy fantastické až groteskní povídky pramení u Odojevského, kterého znal osobně a učil se od něj. Nabízí se srovnání s Dostojevským a jeho *Idiotem*. Podobnou postavu Myškina sice nenajdeme, ale jeho gradace k šílenství je podobná hrdinům Odojevského. Samozřejmě pokud se podíváme na společné znaky. Čistota a „krása“ Myškina jsou unikátním výtvozem Dostojevského, navíc ten trestá za morální provinění. Odojevskij trestá za nenaplnění svého účelu, životního poslání. Člověk, který svoji úlohu nesplní, je zbytečný. Zde by bylo možné hovořit o motivu zbytečnosti a o zbytečném člověku jako typu hrdiny v ruské literatuře v období romantismu.

⁵²

Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Книга», Ленинград 1975.с.15-16.

5 Hrdinové V. F. Odojevského

I když hrdinové V. F. Odojevského mají hodně společného, každého z nich autor pojal jinak. Souvisí to také s jeho změnou vnímání podstaty člověka. Otázkou bylo, jakou hodnotu pro společnost má člověk, který je obdařen talentem. Do jaké míry tento talent je schopen využít a do jaké míry mu tento talent ovlivní život. Autor vytvořil typ postavy šílený génius. Je talent prokletí nebo dar? Souvisí to znovu se samotným autorem. Odojevskij své myšlenky často nedokázal projevít do takové míry, kterou sám od sebe očekával. Sám o sobě prohlásil, že je spisovatel-filozof. Vytvořil si vlastní životní filozofii o lidském bytí.⁵³

Tato filozofie se promítla do jeho povídkových hrdinů. Každého hrdinu specifikoval a stavěl ho do nelehkých situací. *A své hrdiny – neuspěššími hledači pravdy, práva a štěstí počínaje a vyslovenými hlupáky, parazity a ničemy konče – měřil ušlechtilé maximalistickým výměrem člověka jako koruny tvorstva, zobrazoval je podle toho, zda a jak dorůstali své vyvolenosti k vnitřní i vnější svobodě a tvořivé existenci nebo se jí vzdalovali, zpronevěřovali, ukazovali se jí nehodni.*⁵⁴ Nakonec je i trestal za to, že nevyužili svůj talent, a tím podle něho nesplnili svoje životní poslání. Začal tyto lidi stavět mimo společnost. Nebyli však na okraji, tak jak tomu bylo u romantických hrdinů, i když do jisté míry romantické rysy nesli. V *Beethovenovi* vytvořil ideu umělce, která nebyla čistě romantická. Původně romantický hrdina se vyčleňuje ze společnosti, z davu, který mu nerozumí, a tím se dostává do samoty a na okraj. Myšlenku tragického rozporu mezi myšlenkou a pojmem⁵⁵ přijal autor od romantiků, ale svého hrdinu na okraj neodsunul. Naopak vytvořil obraz hrdého génia, kterým svou dobu. Po deseti letech objevil Odojevskij v konfliktu myšlenky a pojmu tajemství lidského bytí.⁵⁶

Po hrdém Beethovenovi vytvořil Odojevskij Piranesiho a řešil otázku talentu. Pokračoval ve stejném duchu – tragédii génia, ale tentokrát rozšířil konflikt génia a společnosti o další faktor. Zde se objevilo téma génia v konfliktu se sebou samým. Tento typ se odlišoval od předešlého Beethovena. Beethoven, i přes neshody se společností působil cílevědomě a především uceleně. Piranesiho osobnost působila rozervaně, navíc se jeho život vymyká lidskému. Jeho plány jsou také mnohem troufalejší než Beethovenovy.

⁵³ Turjan, M.A.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991. s.197.

⁵⁴ Honzík, J.: Dvě století ruské literatury. Torst, Praha 2000. s.60.

⁵⁵ Pojem čili všeobecnina.

⁵⁶ Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.с.197.

Improvizátor je poněkud odlišná povídka tohoto souboru. U předchozích dvou jsme svědky konce života postav v době, kdy už u nich propukl jistý druh šílenství. Improvizátorův příběh se odlišuje, protože hrdina svoje prokletí získává v průběhu vyprávění. Stále je tu stejný základ v tom, co je jeho podstatou. Výjimečnost a zároveň prokletí dostává z vlastního rozhodnutí.

Bach přinesl zcela jiný pohled a nové motivy, které odpovídaly romantismu. *Sebastiana Bacha* plánoval autor vytvořit dříve, než ve skutečnosti vznikl, a díky tomu působí propracovaně a uceleně.

5.1 Beethoven

Faust předčítá svým přátelům příběh o slavném skladateli. Do jaké míry je tento příběh pravdivý se čtenář nedozví. Na rozdíl od *Piranesiho* se v *Beethovenovi* neobjevují žádné prvky mysticismu, proto příběh působí věrohodně. V příběhu je zachycen Beethoven ve stáří, kdy už přišel o sluch. Podobně jako u *Piranesiho* se dozvídáme o jeho osobnosti pomocí dialogu. Jedná se o udržování dialogu převážně mezi žákyní Beethovena a jím samotným, u ostatních postav Odojevského to budou i cizí lidé. Jeho žákyně Louisa se navíc odlišuje tím, že se o geniálního skladatele stará na vlastní náklady.

Beethoven sám sebe považuje za jedinečného génia, který se povyšuje nad ostatní lidi. Když se snaží ze svých myšlenek vytvořit obraz (hudbu), „sestupuje“ tím ke člověku. Beethoven si plně uvědomuje, že se mu nikdy nepodaří plně vyjádřit své myšlenky a přirovnává tuto situaci k žaláři.

Zatímco *Piranesi* obviňuje společnost ze svých nenaplněných idejí, Beethoven se k tomu staví opačně. I když si uvědomuje svoje „prokletí“, vysvětluje si ho tím, že člověk je jednoduchý a génia nemůže pochopit. Odsuzuje společnost za to, že to nechápe a opovazuje se ho kritizovat, když je to právě ona, která degraduje jeho výtvoř.

V *Beethovenovi* můžeme najít prvky romantismu, avšak ne v plném rozsahu. Postava Beethovena je na okraji společnosti a je nedoceněná. Tuto skutečnost zjišťujeme v dodatku, kdy na jeho pohřeb nebyly peníze a lidé mluvili zcela o ničem jiném. Na okraji společnosti netrpí a ocitá se tam v podstatě z vlastní vůle. Může za to jeho nadřazenost a jedinečnost, která ho diferencuje od ostatních. Žije v bídě, ale nepřestává se povznášet. Když si chce dát sklenku vína, na kterou nemá peníze, nalije mu Louisa vodu. Beethoven pochvaluje „víno“,

keré pije. V tuto chvíli se čtenáři může zdát, že se jedná o bláznovství starce. Když slyší hudbu, i když je hluchý, může se zdát, že se Beethoven pomátl. Jenže se jedná o starce, který má neustále nové vlny geniálních myšlenek, což souvisí s jeho stavem. Slyší hudbu, i když nehraje, a pije víno, i když je to voda. Nejedná se o pomateného starce, ale o šíleného génia.

5.2 Piranesi

V krátkém spisu, který Faust našel a předčítá svým přátelům ve třetí noci, je hlavním hrdinou Alexej Stěpanovič. Manželka Alexeje si o něj dělá starosti kvůli jeho jedné slabůstce. Touto slabůstkou je bibliomanie. Alexej je strýc jednoho z Faustových přátel, který tento záznam pořídil. Starý pán vypráví svůj příběh o tom, jak s oblibou jezdil po světě shánět vzácné knihy. Jednoho dne v Neapoli u stánku se starými knihami potkal podivína, který upoutal jeho pozornost. Podivín měřil obrázky sloupů v knize, proto Alexej usoudil, že se jedná o architekta a oslovil cizince ohledně této knihy o architektuře. Jak se později ukázalo, podivín byl autorem této knihy, kterou přímo proklínal. Alexej nejdříve pochybuje, že se jedná o slavného architekta Piranesiho, ale potom usuzuje, že jeho nutkání zjistit, proč podivín knihu tolik proklíná, je větší. Začne se ptát a Piranesi vypráví, co všechno kvůli svým nápadům zažívá.

Piranesi už od pohledu vypadá jako podivín. Podle oblečení a chování „vyčnívá z davu“. Přesto se společnosti nestraní, „když někoho potkával, zvláště dámy, s úsměvem nadzdvíhoval svůj obnošený klobouk“⁵⁷. Jedná se o starce, který má originální vkus a také poněkud arogantní chování. Když hodnotí oblečení vypravěče, má „pohrdavý úsměv“⁵⁸. Osobnost architekta se mění ve chvíli, kdy mu Alexej ukazuje jeho knihu a zmiňuje se o penězích. Zprvu působí jako blázen, když vysvětluje svůj stavitelský záměr. Potom se ale dozvídáme o jeho životě. Odojevskij čtenáři přináší pohled na génia, který nedokáže zrealizovat svoje nápady.

Piranesi sám o sobě ví, že se narodil nejen nadaný, ale přímo geniální. Jeho učitelem byl samotný Michelangelo, který jeho talent také ocenil a propustil jej z učení již v mládí ve víře, že se stane jednou velice slavným. Bohužel na realizaci jeho projektů nikdy nebyly peníze, proto Piranesi nikdy nedokázal uklidnit svoji mysl. Architekt vydal svoji vlastní knihu „žalářů“, která představuje jeho vlastní muka. Odojevskij v této fázi svého hrdinu mučí. Jde

⁵⁷ Odojevskij, V.F.: Ruské noci. Odeon, Praha 1981. s. 86.

⁵⁸ Tamtéž. s. 88.

za hranici rozervanosti romantických hrdinů. Piranesi strádá v duchu a vyměňuje tato muka za tělesná, protože v těch nachází „jediné odpočinití“. Piranesi viní ze všeho lidstvo, protože právě kvůli němu nenachází klid. Odojevskij tak odsuzuje Piranesiho věčně stíhaného zlými duchy k tomu, že nikdy nenajde pokoj. O smrti se nezmiňuje a vynechává ji, z čehož vyplývá, že ztrápeného architekta nechává žít déle, a i když je spis nedokončen, je zřejmé, že ho odsuzuje k nekonečnému putování za nesplnitelnými projekty.

V díle se vytváří zajímavý kontrast. Setkáváme se s Alexejem, který je bibliofil, ale je to zároveň jeho jediné „okénko, jímž jeho duše nahlížela do světa básnického“⁵⁹. Při tom je nám známo, že Odojevskij pokládal poezii – básnické umění, společně s hudbou za jedinou formu jak vidět skutečnou podstatu světa a lidského bytí. Jinak řečeno, Alexej je strýc jako všichni ostatní strýci. Na druhé straně stojí v příběhu Piranesi, který nese prokletí v podobě nikdy nevyužitého talentu. Nakonec tohoto génia „obyčejný strýc“ lituje a Piranesi se před ním ocitá na kolenou. Lidstvo jej dohnalo k jeho šílenství a před ním se Piranesi nakonec také sklání. Tímto způsobem definuje Odojevskij člověka, který nedokázal využít svůj talent – odsuzuje ho k věčným mukám za nenaplnění jeho smyslu života. Hrdina tím nesplnil podstatu lidské existence, a tím ho autor odsuzuje k trestu.

U Piranesiho se jedná o skrytou neexistující krásu v jeho absurdních projektech, které vidí pouze ve své mysli a snech. Talent označuje za zlé duchy, kteří se mstí a rozmnožují se. Téma žaláře a utrpení je nebývale temné pro ruskou literaturu v první polovině 19. století. Stejně tak i dávka nadpřirozena v podobě Piranesiho, který by měl být už dávno po smrti. Utrpení hrdiny graduje v jiné podobě o několik desítek let později u F. M. Dostojevského.

Závěrem třetí noci je filozofická debata mezi Faustem a Viktorem zaměřená na další motiv v příběhu. Piranesi lituje všech těch staveb, co se stavěly, zatímco jeho projekty zůstaly bez financí. Jmenuje například Šikmou věž v Pise s nadějí, že jednoho dne spadne a on se bude radovat. Trosky staveb, které byly postaveny slavnými architekty by mu udělaly radost. Jenže všechny stavby obstály a Piranesimu utekl čas, který strávil čekáním na vlastní slávu. Nad tím se pozastavuje Viktor jako zastánce prospěchu a účelnosti. Proti němu se staví Faust, který jeho názory přirovnává k utilitarismu. Jako příklad mu slouží Amerika, která má prospěch a železnice, ale také nepokoje. To souvisí s tím, že člověk podle Fausta s pokrokem zažívá stesk a vzniká tak důležitá otázka, jaký bude morální stav společnosti.

⁵⁹ Odojevskij, V.F.: Ruské noci. Odeon, Praha 1981. s. 79.

V této debatě se objevují myšlenky Hegela, o kterém je v textu zmínka. Konkrétně jeho konceptem jednostrannosti a mnohostrannosti.

5.3 Improvizátor

O povídce Improvizátor se Faust vyjadřuje jako o spisu. Tato povídka následuje po *Beethovenovi* a v následující filozofické rozpravě se nad tím pozastavuje Vjačeslav, který podezřívá Fausta z úmyslného pořadí. „*To nám chceš namluvit, že pouze náhodou se dostaly povídky Beethoven a Improvizátor vedle sebe, když obě rozvíjejí tutéž myšlenku, jenomže z protichůdných pozic?...*“⁶⁰.

Jedná se o osud člověka, který neuměl vyjádřit své básnické nutkání a dostává se mu „dar“ všechno vědět. Ke konci se dozvídáme, že tento dar je nakonec prokletím. Hrdina zde opět nenalézá klid podobným způsobem, jak jsme to viděli u předchozích postav. Přitom tentokrát stojí na opačné straně od nich. Původně stejně jako oni neměl prostředky k vyjádření svých básnických nutkání a šlel z toho, nakonec se mu těchto prostředků a mnohem víc dostává. Zajímavou postavou je zde doktor Segeliel, která nám může připomínat Goetheho démona. Doktor Segeliel přičaruje budoucímu improvizátorovi pomocí černých sil znalosti a vědění všeho. I když byl předem upozorněn, zoufalý básník vidí v tomto léku dar. Neuvedomuje si celou podstatu toho, co se mu stane. Improvizátor Cyprián přestává vidět dokonalou krásu.

O lidském ocenění dokonalé krásy se vede debata mezi přáteli v závěru sedmé noci. Rostislav tvrdí, že člověk nemůže definovat dokonalou krásu, protože potom by musel mít v duši jakousi míru, podle které by posuzoval výtvořiny jak přírody, tak i vlastní. Vjačeslav oponuje, že by se každá míra dala posuzovat zvlášť a Rostislav používá základní logiku tak, že pro posuzování dvou měr je potřeba míra třetí, aby mohl vzejít výsledek. Zajímavé je Rostislavovo uvažování nad výtvořinami člověka. Rostislav přirovnává člověka k ohni (figuruje zde symbolika pyramidy), kde existuje temná a světlá stránka. V temné části, dole, stejně jako u ohně, není žár (autor používá pokus Murrayeho). Tyto výtvořiny jsou na stejném stupni jako příroda. V tomto stupni jsou lidské výtvořiny přírodou pokořeny. Existuje také bod naprostého žáru, to je lidský duch. Lidský duch je vytvořen na stejném principu jako příroda, to znamená, že má podobné jevy jako příroda. K tomu se ještě přidává svobodná vůle člověka, která tyto jevy tvoří, a tím vyvrací teorii o napodobování přírody.

⁶⁰

Odojevskij, V.F.: Ruské noci. Odeon, Praha 1981. s.315.

V debatě o přírodě jako dokonalé kráse byl použit příklad z výtvarného umění a techniky. Souvisí to také se svobodnou vůlí, o které se zmínil Rostislav. Vjačeslav se ptá, jak je možné, že obrazy s tematikou přírody přijdou lidskému oku nejkrásnější. Rostislav v tom vidí optický klam, neboť každý umělec přidává vlastní vjem do výtvoru. Raffael nedodrhuje anatomické přesnosti, a přesto se jeho dílo zdá krásné. Přesně do detailu zachycenou realitu přináší daguerreotyp⁶¹, přesto působí mrtvě. Je to tím, že je ochuzená o umělcovu vůli a prvek, které nese každé dílo vytvořené člověkem. Důležité je, že umělec předává pocity přesně podle vyobrazeného objektu či události.

Improvizátor dostal to, po čem toužil, ale přineslo mu to ještě větší muka. Všechno začal vidět do základního detailu. Místo krásné ženy – chodící lidský mechanismus s orgány. Místo oblíbené malby viděl jen chemickou směsici barev. Opustil svoji zem a jel bydlet jinam, jenže rozuměl všem jazykům, takže ani to nepomohlo. Nakonec skončil jako šašek, kterému nikdo nerozumí. Nejvíce byl dotčen kvůli tomu, že se mu smáli při vzpomínce na jeho první verše Charlottě, které napsal ještě dříve, než dostal svůj dar. Cyprián se stal daguerreotypem.

Odojevskij vytvořil opět hrdinu-šílence. Tentokrát značně neobvyklého v tom, že neskončil v bídě. Díky svému prokletí byl bohatý. Vystupoval a lidé se chodili dívat na člověka, který dokázal hned vytvořit báseň, nebo rovnou tři. Cyprián předtím žil v bídě, přesto jej peníze nakonec neuspokojily. Tady se projevuje Odojevského vztah k improvizaci. Básníka pojmenoval improvizátor kvůli tomu, jak se živil po tom, co navštívil doktora Segeliela. Cyprián se zaprodal a svoje prokletí zpeněžil. Za to mu autor určil nižší pozici, než měli předchozí hrdinové.

5.4 Bach

Postava Sebastiana Bacha se nejvíce odlišuje od předešlých hrdinů. Život umělce dal možnost Odojevskému více se zaměřit na hudbu, ke které choval zvláštní úctu a projevoval o ni velký zájem. Do textu zakomponoval noty. Vytvořit životopis Bacha plánoval dříve, než vznikl *Beethoven*. Nakonec *Bach* vycházel na stránkách časopisu *Московский наблюдатель* a Odojevskij doufal, že stihne dokončit kompletní biografii a vydat ji. Mezitím však vytvořil *Piranesiho* a *Bacha* si odložil na později. Možná právě proto *Bach* nepatří mezi povídky,

⁶¹ Nový typ fotografie, vyvinutý v první polovině 19. století Louisem Daquerre.

které jsou součástí debaty čtyř přátel v *Ruských nocích*. Bach má svoje výsostné místo v osmé noci a je označen jako *pokračování rukopisu*.

Jedná se o nejdelší povídku v *Ruských nocích*, která má jiné rysy než ty ostatní. Sleduje vývoj chlapce do stádia výjimečného umělce. Tak Odojevskij vnímal postavu hudebníka. Turjan píše: *Задуман он был, собственно, еще раньше «Бетховена», в Москве – в пору первого знакомства и увлечения великим композитором, когда юный Одоевский сделался одним из первых фанатичных его поклонников в России и когда сочинения Баха стали для него «почти первой учебной музыкальной книгой», большую часть которой знал он наизусть.*⁶² V příběhu, který tentokrát má časovou rovinu, prostředí a jiné postavy, se objevuje motiv lásky. Sice se typického romantického prvku autor dotkl už v *Improvizátorovi*, tam však zůstalo toto nevyřčené. Tady si hrdina sám uvědomuje, že se jedná o lásku. Dokonce sám přichází i na to, že dívku potřebuje ke svému umění.

Себастьян задумался; чем больше он думал, тем больше видел, что Магдалина мешалась со всеми происшествиями его музыкальной жизни.

*Из всего этого Себастьян заключил, что Магдалина ему необходима; углубляясь больше в самого себя, он наконец нашел, что чувство, которое он ощущал к Магдалине, было то, что обыкновенно называют любовью.*⁶³

Navíc hrdinu poznáváme nejen z vyprávění jiných postav, ale pomocí jeho vnitřních myšlenek. Autor zprostředkovává příběh skrz vypravěče, ale neopomíjí pocity Bacha.

*Себастьян ужаснулся, не найдши у себя в сердце полного сожаления о потере своего воспитателя.*⁶⁴

Tímto dochází ke změně. I když jeho hrdina žije jen svým uměním-posedlostí, přijímá i svět kolem sebe. Jeho láska se zakládá na tom, že z ní pociťuje harmonii, i v tomto ohledu myslí na sebe a svoje ego. Na existenci Magdalény si zvykl, a když měl odcestovat, zjistil, že ji potřebuje pro svou tvorbu, proto ji požádal o ruku. Později, když se v příběhu objevuje Benátčan Francesco a Magdaléna jeho skladby považuje za tu pravou hudbu, prosí svého manžela, aby spálil svoje výtvoary. Magdaléna mu tak duší odchází a Bach ji přestává

⁶² Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991. с.259.

⁶³ Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Книга», Ленинград 1975.с.122.

⁶⁴ Тамtéž. s.113.

poznávat. Tím, že přichází o harmonii, nedaří se mu skládat a Magdaléna ztrápená láskou umírá.

Бач узнал все это, когда Магдалина была уже на смертной постели.

Эта потеря поразила Себастиана больше собственного несчастья; с слезами на глазах написал он погребальную молитву и проводил тело Магдалины до кладбища.⁶⁵

Magdalénu mu už nic nenahradilo a Bach zjistil, že umění a sláva nevede k poznání samotného života.

Половина души его была мертвым трупом!⁶⁶

K čemu tady autor čtenáře vlastně přivádí. Dosavadní jeho příběhy nikdy nepronikaly tak hluboko do tragické lásky, obzvláště jeho geniální šilenci neměli ani potřebu ji najít. S Bachem přichází nový pohled, zjištění, že všechno vědění světa ho nikdy nenaplní, pokud nepozná osobu, která by mu navodila harmonii. Jeho umění umírá s ním, protože bez takové osoby není naplněný.

Bach se o smrti Magdalény dozvídá na poslední chvíli. Nebyl schopný si manželky všimnout dřív, pouze si domýšlel, že se chová divně. Do jejího mikrosvěta nepronikl a nesnažil se pochopit, co prožívá.

⁶⁵ Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Книга», Ленинград 1975.с.131.

⁶⁶ Тамtéž.

6 Závěr

Ruské noci Vladimira Fjodoroviče Odojevského jsou nesmírně zajímavým dílem, které není zcela probádané, a tak skrývá ještě řadu nových poznatků. Rozhodně si zaslouží pozornost odborné veřejnosti ve větší míře než doposud. Na druhou stranu je zcela pochopitelné, proč se pozornosti Odojevskému nedostává. Během svého působení přispěl svými poznatky v mnoha oborech, literatura byla jen jedním z nich. Filozof využívá řeč jako hlavní prostředek pro sdělení svých myšlenek, proto je jazyk nedělitelnou součástí všech myslitelů. Z literárního hlediska Odojevskij nevybočuje z průměru. Jako myslitel stojí za pozornost, jako literát pouze otevírá nový způsob vnímání textů, porušuje předešlý rámeček žánru a ukazuje čtenáři, jakým způsobem může vnímat dění kolem sebe. Bezpochyby se jedná o zajímavý, až unikátní styl pro ruskou literaturu. *V. G. Bělinskij se k této otázce vyjádřil takto: „Je nezbytné, aby národní básník měl velký historický význam nejen pro svou vlast, ale aby byl jevem světově historického významu. Takoví básníci se mohou vyskytovat jen u národů, povolaných sehrát v osudech lidstva světově historickou úlohu, tj. svým národním životem ovlivnit vývoj celého lidstva.“*⁶⁷

V povídkách Odojevského se objevuje prvek dialogů, podle něhož ho lze rozpoznat lépe od například jemu stylisticky podobného autora-filozofa Sologuba. Více unikátních prvků jeho styl psaní nenese. Autor postrádá Puškinovu květnatost, až pohádkovost, Lermontovovu dynamičnost, Gogolovo umění grotesky, Gribojedovo umění ironie a v neposlední řadě Tolstého umění zachycení pohybu či Dostojevského bouřlivý vnitřní svět postav. Každý z „velikánů“ ruské literatury působí jako unikát. Kromě velkého uměleckého nadání pro užití jazyka přinášejí i řadu nových prvků a motivů, díky kterým jsou jejich díla výjimečná. Gradace příběhu je u Odojevského ztvárněna jako fáze šílenství jeho postavy. Místo, prostředí a čas zůstávají neměnné, pokud jsou vůbec zmíněné. V tomto jedinou výjimku tvoří *Bach*, který je propracovaný a přináší ucelený příběh umělce. Bach je představitel typického romantického hrdiny, který nese odkaz na antickou filozofii. Jeho „celá půlka“ byla vždy mrtvá. Autor tím odkazuje na otázku celistvosti člověka.

Motivy v *Ruských nocích* jsou symbolické a vypovídají o době, kdy byly tvořeny. Autor byl bezpochyby vzdělaný člověk, který znal vývoj evropského myšlení. Sám se našel

⁶⁷

Jehlička, M. a kol.: Ruská literatura 19. století. SPN, Praha 1987. s.21.

jako idealista a šel ve stopách Schellinga. U autora se objevuje i odkaz na encyklopedisty, což souvisí s jeho petrohradským obdobím.

Mysticismus se u Odojevského neprojevil do takové míry, jako například u Goetheho. Když byl autor v Petrohradě, údajně se přiklonil k mysticismu. Do jaké hloubky v této tematice zašel není známo. Zřetelné jsou prvky této tematiky v *Improvizátorovi*. Hlavní hrdina se jmenuje Cyprián, stejně jako mystik z období Říma. V jiných dílech Odojevského souboru je téma fantastiky rozvinuto podrobněji. Stejně tak se objevují autobiografické povídky.

Ruské noci na první pohled působí uceleně a kompletně, bez autobiografických prvků. Po podrobném zkoumání je však možné objevit motivy podobné životním událostem samotného Odojevského, ale nepřímou a spíše v podobě zkušenosti. Při rozboru nebylo nalezeno žádných odkazů na orientální myšlení, i když v mládí autor ovládal dokonce sanskrt.

Odojevského kritické období v Petrohradě se odráželo nejvíce v povídce *Město beze jména*. Kritizoval utilitaristické myšlení, a tím byl zajedno s Hegelem.

Zdalo by se, že se Odojevskij rozhodl zjistit, jaký je nejlepší způsob žití a co je pro člověka nejvíce potřeba. To vše pomocí svých hrdinů. Pomineme časovou rovinu a srovnáme společné a rozdílné prvky. Geniální Beethoven, má slávu, ví o své výjimečnosti a podle toho se chová ke společnosti. Společnost je o stupeň níž, než je on sám. Nemá však dostatek financí, dokonce ani na vlastní pohřeb. Má žákyni, která se o něj stará, důvod čehož není vysvětlen. Piranesi ví o sobě, že je geniální od narození, měl ty nejlepší učitele a výborné vyhlídky do budoucnosti. Na jeho projekty však společnost neměla peníze, a on je tak nemohl zrealizovat. Tím ztrácí svoji graciéznost a jeho bláznovství se stupňuje. Je bez financí a působí jako podivín, vyčleňuje se ze společnosti. Improvizátor Cyprián je člověk, který touží po vědění a plní se mu jeho přání. Ví všechno a přichází o možnost vidět krásu. Stává se šaškem, je svým způsobem slavný a má i peníze. Předešlé city k ženě bohužel mizí a jeho osoba se dál nevyvíjí. Na závěr přichází Sebastian Bach. Člověk, který je geniální, ale přichází na to postupně a s pomocí ostatních lidí. Také dává prostor citům, má manželku a jeho díla jsou díky tomu ještě lepší. Bach nikdy nepřestává myslet sám na sebe, bez většího zájmu přechází manželčino trápení, a ta nakonec umírá. Bach se stává slavným a má i finance. To vše pro něj nic neznamená, protože již nenašel osobu, která by ho doplnila.

Z krátkého popisu postav je vidět, že Odojevskij vytvořil pro svoje typově stejné hrdiny různá prostředí a situace, ve kterých došlo k jejich odlišnému vývoji i konci. Jako ryzí romantik se Odojevskij projevil v příběhu Sebastiana Bacha.

V. F. Odojevskij byl inspirací pro významné autory ruské literatury 19. století. Dotkl se tématu zbytečného člověka, které potom rozvedli A. S. Puškin ve svém díle *Evžen Oněgin* a M. J. Lermontov v *Hrdinovi naší doby*. Také z jeho pojetí šílenství mohlo být čerpáno v dílech F. M. Dostojevského.

Geniální hrdina, který se povyšuje nad společnost, je typickým prvkem romantické literatury. Odojevskij své geniální hrdiny se společnými rysy staví do různých složitých situací, aby z toho závěrem vyvodil důsledky lidského konání.

V Odojevského pojetí vývoje společnosti se objevuje řada znaků, které nalezneme i v současnosti. Autor předběhl dobu a viděl budoucího jedince jako konzumního člověka v komerčním věku. Tím předvídal aktuální problémy konzumní společnosti a chování lidí, jejich změnu hodnot a vnímání sebe jako součást většího celku.

7 Seznam použité literatury

PRIMÁRNÍ LITERÁRNÍ ZDROJE:

V českém jazyce:

Odojevskij, V.F.: Ruské noci. Praha, Odeon 1981.

V ruském jazyce:

Одоевский, В.Ф.: Русские ночи. «Наука», Ленинград 1975.

Турьян, М.А.: Странная моя судьба. «Книга», Москва 1991.

SEKUNDÁRNÍ LITERÁRNÍ ZDROJE:

V českém jazyce:

Durozoi G., Roussel, A.: Filozofický slovník. Ewa, Praha 1994.

Honzík, J.: Dvě století ruské literatury. Torst, Praha 2000.

Filozofický slovník. Kolektiv autorů. Nakladatelství Olomouc. Olomouc 1998.

Jehlička, M. a kol.: Ruská literatura 19. století. SPN, Praha 1987.

Köpplová, B.: Od soukromých dopisů k deníkům. In: Živá historie, červen-srpen 2010.

Peterka, J.: Teorie literatury pro učitele. MME, Praha 2007.

Slovník ruských spisovatelů. LN, Praha 1972.

Sobotka, M. a kol.: Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela. Filosofia, Praha 1994.

Švankmajer, M. a kol.: Dějiny Ruska. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2004.

Tretera, I.: Nástin dějin evropského myšlení. Paseka, Praha-Litomyšl 2006.

V ruském jazyce:

Большая Российская энциклопедия. Москва 2004.

Маймин, Е.А.: Владимир Одоёвский и его роман Русские ночи. «Наука», Москва 1975.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

V českém jazyce:

Grebeníčková, R.: Poznámky k Odojevského Ruským nocím. Dostupné na:

<http://www.ucl.cas.cz/edicee/data/sborniky/strojopisne/SW/6.pdf>.

Ottův naučný slovník. Díl 17. Dostupné na:

<http://archive.org/stream/ottvslovnknauni40ottogoog#page/n5/mode/2up>

V ruském jazyce:

Вишневская, Е.: В. Ф. Одоевский и альманах «Мнемозина» в истории книжной культуры России XIX века. «Библиотекосведение», БВ 2, 2009, с.65. Dostupné na www.rsl.ru.

Кюно, Я.: О роли и значении образа «ночи» в «Русских ночах» В.Ф.Одоевского. Slavistika. The Bulletin of Department of Slavic languages and literatures, Graduate School of Humanities and sociology, the University of Tokyo, 1995, No.11, pp.96-109. (v japonštině). Dostupné na: www.geocities.co.jp/Hollywood-Studio/4616/jar/night.htm.

Одоевский, В. Ф.: «Мнемозина», 1824, ч. IV, стр. 163. Dostupné na www.knigafund.ru.

Resumé

Tato bakalářská práce se zabývá knihou *Ruské noci* od ruského autora Vladimira Fjodoroviče Odojevského. Tento literát a filozof žil v 19. století a zanechal svůj odkaz v řadě oborů. V díle *Ruské noci* se autor zabývá vývojem člověka a jeho zařazením do společnosti. Zároveň autor pozoruje civilizační pokrok, a jaký může mít dopad na jedince a přírodu. Svě názory Odojevskij předkládá čtenáři v podobě čtyř přátel, které vedou filozofický dialog nad přečtenými spisy. Tyto spisy jsou povídky, které Odojevskij původně vydával jednotlivě v ruském tisku.

Vladimir Fjodorovič Odojevskij byl přívržencem filozofie idealisty Schellinga. Pro pochopení významu tohoto vlivu na autora je zahrnut do práce vývoj evropského myšlení s důrazem na německý idealismus. Tvorba Odojevského nese prvky romantismu, vytknutí těchto prvků a symboliky je také součástí této práce. Symbol noci lze interpretovat několika způsoby. Noc může značit protiklad dnu, kde den představuje dobro, ale také v souvislosti s kulturními tendencemi v Rusku první poloviny 19. století může svědčit o tom, jak trávili čas mladí intelektuálové.

Autor vytvořil hrdiny, kteří vynikali svojí genialitou, a tím se dostávali na okraj společnosti. Navíc Odojevskij přidal další motiv k typickému znaku romantického hrdiny – šílenství. Příčinou tohoto šílenství je neschopnost zrealizovat svoje myšlenky, tudíž nevyužít svůj talent a nenaplnit tak svůj smysl života. Tímto autor vytváří nový typ hrdiny *šílený génius*. Tato práce sleduje vývoj vybraných hrdinů v souvislosti s vývojem samotného autora a nachází spojitost mezi nimi.

Na závěr této práce je také zmíněno, jaký měl Odojevskij vliv na další literáty své doby a jak autorovy názory na společnost lze interpretovat ze současného hlediska.

Резюме

Данная бакалаврская работа посвящена произведению русского писателя Владимира Федоровича Одоевского «Русские ночи». Это был литератор и философ 19-го века, который оказал влияние на ряд областей. В романе «Русские ночи» автор исследует развитие человека и его роль в обществе.

Владимир Федорович Одоевский был сторонником философии идеалиста Шеллинга. Для понимания значения этого влияния на автора, в данной работе проводится анализ развития европейского мышления, с акцентом на немецкий идеализм. Творчество Одоевского состоит из элементов романтизма, определение этих элементов и символов составляет часть данной работы. Символ ночи можно понять по-разному. Это может являться как противоположностью дня в смысле добра и зла, так и свидетелем времяпровождения молодых интеллектуалов в связи с культурными тенденциями в России первой половины 19-го века.

Автор создал героев, которые отличались своей гениальностью и это их ставило на край общества. Более того, Одоевский применил дополнительную характеристику типичного романтического героя – сумасшедствие, причиной которого является неспособность к реализации своих мыслей и, как следствие, неприменение своего таланта и потеря смысла жизни. Таким образом автор создал новый тип героя *сумасшедший гений*. Данная работа анализирует развитие отдельных героев в соответствии с развитием самого автора и находит общие черты.

В заключении данной работы говорится о влиянии Одоевского на литераторов его периода и анализируются рассуждения автора об обществе с точки зрения современности.